УДК 349.2

Іншин М.І.
д.ю.н., старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідної
лабораторії з проблем кадрового
забезпечення ОВС ХНУВС

Правовий захист та охорона трудових прав працівників

В умовах розбудови української держави на демократичних засадах з дотриманням загальнолюдських гуманістичних принципів, на перше місце ставиться людина, її права, свободи та законні інтереси. Однак, проголосити права та свободи для правової держави є недостатнім. Основним є саме забезпечення реалізації цих прав, що можливе лише за умови чіткого визначення відповідних дієвих засобів та способів. Трудові права працівників на сучасному етапі розвитку України потребують не проголошення (оскільки в цьому напрямку українське законодавство вже вийшло на достатньо високий рівень), а саме захисту та охорони, оскільки нагальною залишається проблема ефективного забезпечення реалізації проголошених прав. Все це обумовлює *актуальність* обраної тематики наукового пошуку.

Метою проведення даного дослідження є визначення співвідношення понять та змісту правової охорони трудових прав та правового захисту трудових прав з метою з'ясування їхньої ролі в процесі забезпечення реалізації трудових прав працівників. Для досягнення поставленої мети в ході дослідження планується виконати такі *завдання*: охарактеризувати точки зору вчених стосовно визначення ними поняття та змісту правової охорони та правового захисту; уточнити сутність правового захисту та правової охорони трудових прав; визначити роль правових явищ, які досліджуються в процесі забезпечення трудових прав працівників.

Для того, щоб визначити роль правового захисту та правової охорони трудових прав у процесі забезпечення їх реалізації, необхідно уточнити зміст цих понять та проаналізувати їх співвідношення.

Термін «захист» означає: «те, що захищає, служить обороною», а термін «захищати – охороняти, огородити від посягань, від негативних дій, від небезпеки; попередити, забезпечити від чогонебудь» [1, с. 196-197].

В сучасній науковій теорії існує три підходи до розуміння співвідношення понять, які досліджуються. Сутність першого підходу полягає в ототожненні цих понять. Наприклад, П.Т. Василенко ототожнює ці поняття, визнаючи їх однопорядковими явищами правової діяльності, яка включає заходи, що реалізуються як до, так і після порушення певних прав; або ж трактують їх як сукупність певних юридичних функцій держави [2, с. 388].

Л.А. Ніколаєва вважає, що «захист трудових прав включає в себе всю сукупність заходів по попередженню, запобіганню правопорушень і відновленню порушених прав, включаючи виконання рішень чи вироку. Таким чином, захист права нічим не відрізняється від охорони права. Розгляд спору чи справи в суді – лише одна з форм захисту права. Поряд із цим застосовуються й інші форми (опротестування прокурором незаконного наказу про звільнення; діяльність профспілкових органів, що здійснюють державний нагляд і громадський контроль за дотриманням трудового законодавства, та ін.)» [3,с.49].

Науковці, які підтримують другий підхід, розрізняють ці поняття. Наприклад, Б.Ю. Тихонова [5], розрізняє ці поняття і розуміє під «охороною прав» заходи, вжиті до факту порушення будь-яких прав, а під «захистом прав» – заходи, що вживаються у зв'язку з фактом порушення певних прав. При цьому, В.В. Копєйчиков до поняття «охорона прав» включає сукупність різних заходів, спрямованих на запобігання порушенню прав, ліквідацію причин та умов, що сприяють їх вчиненню, а також усунення перешкод у реалізації прав [4, с. 187].

М.А. Бояринцева відзначає, що «захист – це самостійне суб'єктивне право, яке відображає юридично закріплену можливість правомочної особи використати спеціальні засоби правоохоронного характеру. Забезпечення захисту здійснюється переважно за рахунок юридичних засобів. Охорона – це сукупність державних і громадських заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на запобігання будь-яким порушенням прав, свобод та законних інтересів громадянина шляхом усунення негативних факто-

рів соціального середовища, які можуть спровокувати або полегшити порушення прав, свобод та законних інтересів особи» [12, с. 161].

Цікавою є точка зору П.М. Рабиновича, який хоча і розрізняє ці дві категорії, однак, вважає, що вони є складовими більш ширшого поняття «забезпечення прав та свобод людини». Так, він забезпечення прав та свобод людини розглядає як сукупність трьох елементів: 1) сприяння реалізації прав і свобод шляхом позитивного впливу на формування їх загально-соціальних гарантій; 2) охорона прав і свобод людини шляхом вжиття заходів, зокрема, юридичних, для попередження, профілактики порушень прав і свобод; 3) захист прав і свобод людини – відновлення порушеного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності [6, с.9].

Третій підхід полягає у тому, що поняття, які досліджуються співвідносяться як ціле та часткове. Тобто одне поняття поглинає в себе інше. Так, С.М. Тараненко дотримується думки, що поняття «охорона» і «захист» прав і свобод громадян співвідносяться як загальне та часткове, оскільки вони лежать в одній площині і мають один предмет. Основою для розмежування цих понять є критерії наявності або відсутності порушеного права та його відновлення. На думку автора, «охорона» містить у собі сукупність різних заходів, спрямованих на запобігання порушенню прав і свобод громадян, усунення причин, що їх спонукали, створення перешкод для їх реалізації, а «захист» – це діяльність спеціальних юрисдикційних органів держави щодо поновлення порушеного або оскарженого права. Отже, охорона, як і захист, передбачає діяльність, але діяльність щодо захисту прав і свобод громадян у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, характеризується значним обсягом компетенції, її реальністю та кінцевим результатом, який передбачає поновлення порушеного права [7, с. 6-7].

С.А.Чернишов вважає, що «правова охорона як більш широке поняття охоплює і правовий захист, який являє собою можливість відновлення порушеного права, а також застосування заходів державного примусу до осіб, які посягають на право громадянина» [8, с.67].

Такої ж точки зору дотримується і В.І. Полюхович, який зазначає: «поряд із безпосереднім захистом прав людини, тобто активними діями, поняття «охорона» включає всі юридичні засоби, які виконують превентивну, запобіжну функцію. Це такі заходи як:

встановлення завдань і компетенції відповідних органів з охорони прав, власне діяльність компетентних органів із застосування юридичних норм, прийняття актів, спрямованих на запобігання правопорушенням тощо» [9, с. 193].

Таким чином, розглянувши основні підходи, які визначають загальне сприйняття правової охорони та захисту прав, можна зробити висновок, що їхнє співвідношення залежить, в основному, від того, яка теорія більш близька тому чи іншому автору, тобто який із зазначених термінів автор обирає за головний (ширший за обсягом).

На нашу думку, доцільно розрізняти категорії, які досліджуються за змістом та способами приведення в дію. Однак, найбільш вірним здається сприйняття охорони прав саме як частки більш ширшого за обсягом правового явища – захисту прав. Тим паче, це стосується правового захисту та правової охорони трудових прав, оскільки охорона трудових прав полягає у встановленні таких умов, які забезпечують безперешкодну реалізацію трудових прав, певною мірою полягає в гарантуванні цих прав та визначенні тих засобів і способів, за допомогою яких забезпечується охорона прав (наприклад, встановлення недопустимості певної поведінки, що порушує права). В той же час захист трудових прав у вузькому розумінні полягає у відновленні вже порушених трудових прав, а в широкому – забезпеченні ефективної та дієвої реалізації трудових прав. Тобто реалізація наданих законодавством трудових прав працівниками є основною метою взагалі забезпечення трудових прав, при цьому охорона діє лише на певному етапі в певних умовах, в той час як захист прав пронизує весь процес реалізації трудових прав: від моменту проголошення певного права (цим дане право вже є захищеним державою) до моменту його порушення та зверненням за його відновленням у відповідні інстанції.

Як відомо, основна функція трудового права – захисна. Тому, саме по собі трудове право та трудове законодавство покликане захищати права працівників. Слід розрізняти між собою ті права, які є об'єктом захисту. Так, ними можуть бути: право на працю, право на безпечні та належні умови праці, право на відпочинок, право на отримання винагороди за виконану роботу, право на пільги для деяких категорій працівників тощо. Також необхідно розрізняти і форми правого захисту трудових прав.

Так, в ст.55 Конституції України зазначено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [10]. Стосовно трудових прав це положення деталізує Кодекс законів про працю. Питання вирішення трудових спорів, а також порядок підлеглості і звернення за відновленням порушених прав розглядається в Главі XV зазначеного Кодексу.

Вчені виділяють різні форми захисту трудових прав. Так, П.А. Бущенко зазначає, що форми, в яких здійснюється захист права на працю можуть бути розділені на такі види: в порядку підлеглості (перебуває в органічному зв'язку з діяльністю органів управління), судова (пов'язана з діяльністю органів правосуддя), громадська (пов'язана з діяльністю органів громадських організацій) [11, с. 145].

Крім вказаних форм пропонуємо виокремити адміністративну форму захисту, а також звернення до міжнародних юрисдикційних органів. Так, сутність адміністративної форми захисту прав полягає у зверненні до органів чи осіб, котрі можуть вирішити виниклу конфліктну ситуацію. Між цими органами та зацікавленим суб'єктом не існує певного прямого зв'язку, як, наприклад, з вищестоящими органами. У такому порядку захист прав у межах своїх повноважень можуть здійснити Президент України, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради, Конституційний Суд, органи прокуратури та ін. Порядок звернення за захистом та порядок реалізації цими органами й особами своїх захисних функцій регламентуються різними нормативними актами.

Що стосується звернення до міжнародних юрисдикційних органів, то тут мається на увазі звернення до Європейського Суду з прав людини, який правомочний розглядати питання порушення будь-яких прав людини, і трудові в цьому випадку не є винятком.

Безумовно, охороні та захисту прав працівників сприяє профспілковий орган на підприємстві, установі, організації, який створюється з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів працівників.

Завершуючи розгляд правового захисту та охорони трудових прав працівників зазначимо, що законодавством встановлені широкі можливості для працівників щодо захисту їхніх прав. При цьому важливу роль відіграє рівень правової свідомості самих працівників. Тобто необхідне не тільки встановлення та гарантування пев-

них прав державою, а щоб самі громадяни вміли користуватися цими правами, в тому числі і правом на захист своїх трудових прав.

Література

1. Ожогов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – 2-е изд., стереотип. – М.: Рус. язык, 1998. – 750 с.

2. Советское административное право: Учеб. для вузов / Под. ред. П.Т.Василенкова. - М.: Юрид. лит., 1981. – 464 с.

3. Николаева Л.А. Рассмотрение трудовых споров как форма защиты трудовых прав граждан // Советское государство и право. – 1973 . - № 8-49 с.

4. Копейчиков В.В. Роль функции советского государства в создании благоприятных условий для реализации прав граждан в условиях развитого социализма. – М.: Юрид. лит-ра, 1983. – 251 с.

5. Тихонова Б.Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита: Автореф.дис. … канд. юрид.наук. М., 1972. – 24 с.

6. Рабинович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних Конституційних положень). – Х., 1997.

7. Тараненко С.М. Захист прав і свобод громадян у провадженні в справах про адміністративні правопорушення та їх забезпечення в діяльності міліції: Автореф.дис. … канд. юрид.наук (12.00.07) / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2000. – 20 с.

8. Чернышев С.А. Гражданско-правовая защита авторских прав // Советское государство и право. – 1984. - № 2

9. Полюхович В.І. Інститут оскарження в адміністративному порядку: загальні засади // В кн. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. – 668 с.

10. Конституція України 1996року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.

11. Бущенко П.А. Понятие и защита права на труд в СССР: Дис... канд. юр. наук: 12.00.05. - Х., - 1977. - 169 с.

12. Бояринцева М.А. Зміст адміністративно-правового статусу громадян України // В кн. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. – 668 с.